

G. GÖDÉNY ANDREA

AMIRŐL NEM LEHET BESZÉLNI, ARRÓL HALLGATNI KELL? TABU A GYERMEKIRODALOMBAN

A permanensen zajló detabuizálódási folyamatok fontos állomása volt a hazai gyermekirodalom történetében az az online konferencia, amelyet 2021. május 14-15-én rendeztek a Szege-di Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kara Alkalmazott Pedagógiai Intézetének Óvodapedagógus-képző Tanszéke szervezésében a gyermekkultúra és gyermekirodalom hazai és határon túli kutatóinak és szakértőinek részvételével. A programot közvetítette a JGY TV YouTube-csatornája¹ – az előadásokat kétezernél többen követték. A nagy érdeklődés is szerepet játszott abban, hogy a

konferencia-előadások szerkesztett anyagából készült kötet még ugyanebben az évben napvilágot látott a SZTE JGYPK Tudományos és Művészeti Pályázatának, valamint az Alkalmazott Pedagógiai Intézet Óvodapedagógus-képző Tanszékeinek köszönhetően.² A *Tabu a gyermekirodalomban* című tanulmánykötet a Magyar Gyermekirodalmi Intézet gondozásában jelent meg, bemutatójára 2021. november 5-én, a Jókai Klubban került sor.³

Mind a konferencia, mind a kötet jól jelzi a gyermekirodalom paradigma-váltását, amely a nemzetközi trendekben már régebb óta megmutatkozik. A

társadalmi konvenciók változásában gyökerező diskurzusváltás a gyermekirodalomban és a róla folyó szakmai párbeszédben, illetve közbeszédben, nem csupán a korábban tabunak számító témák kommunikálása okán izgalmas. A szerzői szándékkal és felelősséggel, valamint a multimedialis szövegek megformálásával és közvetítésük módjaival kapcsolatos kérdéseket is felvet, miközben az irodalom *élni segítő* erejével (Boulanger 1978, 1605) szembeesít; ugyanakkor rákérdez a reflektált valóság olvasói életvilágokba épülésének, építhetőségének mikéntjére: a gyermek olvasó

¹ Az előadásokat l. <https://www.youtube.com/watch?v=6XxVAaIUCjU&t=2170s>, valamint <https://www.youtube.com/watch?v=fvBgOQNfrc&t=1007s>

² A kötetbemutató kisfilmet l. <https://www.youtube.com/watch?v=1qrnhmmsA2o>

³ Az eseményt l. (20+) *Tabu a gyermekirodalomban – tanulmánykötet-bemutató* | Facebook; https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=1030004667794178

szövegtapasztalatai vajon hogyan és miképp kamatoznak, kamatoztathatóak a megküzdési stratégiák terén és a személyiségformál(ód)ás folyamatában.

A kötet tizenkét tanulmányát két hosszabb és egy rövidebb fejezetbe rendezték a szerkesztők. Az elsőben a témához irodalomtudományi és -történeti nézőpontból közelítő hat szöveg kapott helyet, a másodikban szereplő négy a pszichológiai és mese-pedagógiai perspektívát hozza játékba, a történetközvetítés lehetséges módjait is kutatva; a záró fejezet két esettanulmányát pedig óvodapedagógus hallgatók jegyzik, akik a JGYPK *Művészettel az Oktatásért Kutatócsoport* tagjaiként 3-6 éves korú gyermekek anyanyelvi-irodalmi neveléséhez kapcsolódó adatfelvételeiket közlik és elemzik. A tanulmányokat Döbör András politika- és sajtótörténész és Fizel Natasa neveléstörténész közös előszava vezeti be, rámutatva a tabuk mibenlétére, szerepére, s a gyermekirodalom detabuizálásának jelentőségére: „...egy olyan téma, amiről, ha soha nem beszélünk, az árt a gyermekeinknek, szorongást generál bennük, nem tanulják meg az élet negatív oldalának elviselését, a problémával való szembenézést, nem alakul ki a problémamegoldó képességük, és sokkal rosszabbnak hiszik a valóságot, mint amilyen” (Döbör – Fizel 2021, 7).

Bárdos József kötetnyitó tanulmánya irodalomtörténeti és poétikai perspektívából láttatja legalább anynyira jelenkori, mint egykori tabutémák (szexualitás, megtermékenyülés, születés, halál, nász) tabutörés nélküli nyelvi-képi megformálásának mikéntjét a népdalok és tündérmesék nyelvén (Bárdos 2021). Dolgozata arra is rávilágít, hogy a szövegtörzset nem csupán a kulturális hagyomány átörökítésében játszik szerepet; máig érvényes üzenete van az újabb generációk számára, amikor úgy avat be a tabuk világába, s orientál az illendő, a helyes, a társadalom által elvárt magatartással, illetve a cselekvési és nyelvi lehetőségekkel kapcsolatban, hogy „a befogadó mindig csak annyit épít be személyiségébe, amennyi ott és akkor saját kérdéseire, saját problémái megoldására választ kínál” (Bárdos 2021, 26).

Galuska László és Szinger Veronika *Árnyak kertje* c. írása a közeli hozzátartozók halálának tematizálódását járja körül, mely téma – elsősorban a szülők ellenállása miatt – erősen

tabuizált; noha a kortárs és közel-kortárs gyermeklira érzékenyen közelít hozzá, mely megközelítés túllép a szülők halálának a mesékből jól ismert, klisészerű megjelenítésén, s a halálélmény modern, testközelű ábrázolásával kísérletezik, ami az 1960-as években még nagy botrányt kavart, ám valójában máig nem vált elfogadottá (Galuska – Szinger 2021). Tanulmányukkal párbeszédre lépnek a második fejezet dolgozatai, amelyek hasonló problémákat vetnek fel, rámutatva a tabusítás veszélyeire, s a tabutörés segítő-támogató, preventív jelentőségére is; hiszen „a gyermeknek választ kell kapnia a kérdéseire, megnyugvást kell találnia szorongásaira, meg kell ismerie az emberi lét határait, az életet és a halált is. Ez az ismeret a tudatos emberi létezés alapja” (Galuska – Szinger 2021, 45).

Lovász Andrea a testi működések (szorosabban az emésztés) megjelenítésének, s az azzal kapcsolatos nyelvhasználat megjelenésének tabudöntő erejét, jellegét vizsgálja a gyerekkönyvekben; azaz korántsem csak irodalmi kontextusban. A test medikalizál(ód)ásának nyelvhasználati módját, s annak hatáskeltő elemeit elemzi. *Vicces vagy undi, ami a szövegek nyelvi terében létrejön?* – kérdezi címével is a tanulmány, arra a kontextusváltással összefüggő hatásmechanizmusra is utalva, amit az *undira* utaló vagy *undi*-szavak használata eredményez (Lovász 2021). A gyereknyelvi, a *közbeszéd* által is tolerált 'csúnya szavak' irodalmi kontextusba kerülése sokak számára botránykő (lehet), ily módon mindeképp detabuizál. Ám mindig vicces is a hatás – mutat rá a tanulmány –, már csak azon nyelvi ambivalencia okán is, ami a tolerált – eufemizáló nyelvhasználat és a biológiai működés bemutatása, illetve a gyerektől az utóbbival kapcsolatban elvárt (undo)rodó viszonyulás között feszül. A tabudöntő kontextusváltás reprezentatív műve a hazai 'felnőtt-irodalomban' Spiró György *Csirkefeje* (Spiró 1985); a mű megjelenése, színházi bemutatója kapcsán kibontakozó egykori reflexió hasonlatos ahhoz, amit a testi működésekkel operáló gyerekkönyvek napjainkban kiváltak.

Urbanik Tímea korunk jellegzetes tabutémáinak (válás, magány, öregség, elszigeteltség, halál) a tündérmesék nyelvén való detabuizál(ód)ását mutatja be Gimesi Dóra *Csomótiúndér* c. mesekönyvének elemzésével. A 'vá-

rosi tündérmesék' budapesti környezetben, majdnem-hétköznapi életet élő tündérei úgy igazgatják a sorseseeményeket, hogy azok lehetőségként, szépségként, értéként jelenjenek meg a mesék szövegvilágában; így ezek az életigenlő irodalmi mesék az értékmentés, értékörzés terepévé válnak az esztétikailag jól formált, cseppet sem didaktikus történetekben (Urbanik 2021). Utóbbi azért is fontos, mert a nyílt didaxis sosem érheti el azt a hatást, amit szerzője szánna neki; valódi személyiségformáló ereje csak a latens üzeneteknek van/lehet.

Petres Csizmadia Gabriella tanulmánya rámutat a kortárs meseregény tematikai kiszélesedésére, s a műfajt megújító detabuizáló folyamatokra; hiszen „a problémacentrikus meseregény egyre inkább előtérbe helyezi a szocializációs problémákat, és a családi krízisek, (szenvedély)betegségek, elmúlás, másság témáira fókuszálva a témaorientált irodalom szerkesztésévé válik” (Petres Csizmadia 2021, 85). A dolgozat megvilágítja a detabuizálási mechanizmusok működését Majoros Nóra *Pityke és prém c. fantasyjának* elemzésével, s a regény imagológiai szempontú értelmezésével egyúttal a kulturális sztereotípiák lelepleződésére is felhívja a figyelmet. Mivel a mű „elegánsan kikerüli a problémacentrikus könyveket átjáró didaktikuságot azzal, hogy egy lehetséges világgént prezentálódó, alternatív birodalom rétegzettségén keresztül készíti az olvasót a különböző társadalmi osztályt, népet és fajt képviselő lakók együttélési problémáinak, valamint a felnőtté válás dilemmáinak és szocializációs nehézségeinek végiggondolására” (Petres Csizmadia 2021, 90); remény lehet arra, hogy *a másokról és önmagunkról alkotott mentális képek vizsgálatával* dolgozó szöveg megszólító ereje beláthatóvá teszi, hogy az *önmeghatározás* alapja a mindenkori *másik* kontextusa (Petres Csizmadia 2021, 98).

Az első fejezet Wittmann Ildikó dolgozatával zárul, amely az utóbbi évek gyerekirodalmi botrányaira is kitérve számbaveszi, hol is tart a hazai könyvkiadás gyerekekkel, tizenévesekkel folytatott dialógusa; folyik-e egyáltalán társadalmi diszkurzus a jelenben a potenciális olvasókkal. A tanulmány – nem csak címével – rákérdez, mi számít egyáltalán tabunak a magyar gyerek- és ifjúsági könyvkiadásban; s nemzetközi kitekintéssel bemutat-

ja, mi *nem* tematizálódik a magyar könyvpiacra (Wittmann 2021). A szerző a webshopok könyvajánlásai alapján rámutat, hogy miközben „a tabutémák populáris (olykor felszínes) köntösben tálalva eladhatóvá tesznek egy-egy ifjúsági regényt, de egyben ki is üresítik a megbeszélendő témát” (Wittmann 2021, 104), létezik egy nagyon erősen „tabupárti” gyerekkönyvpiac; ám a Könyvmecénás program keretében létrejött egy rétegigényeket kielégítő, tabuoldó, előfinanszírozáson alapuló minőségi könyvkiadási mechanizmus, amely kísérletet tesz a gyerekek és felnőttek dialógusának ösztönzésére a társadalmat érintő témák átfogó bemutatása érdekében. „Hiszen ne feledjük, végső soron a könyv, számos funkciója mellett, éppen a tabutémák feszegetésével azt a célt szolgálja, hogy boldogabb, szabadabb, őszintébb, a másik iránt befogadóbb, érzékenyebb társadalmat alakítsunk ki a közösség valamennyi tagja számára” (Wittmann 2021, 106).

A pszichológiai és mesepedagógiai szempontokat érvényesítő második fejezetet Szél Erzsébet klinikai szakpszichológus *Élet – mese: a mentalizáció és az élményfeldolgozás kapcsolata mesékben* c. tanulmánya nyitja, amely a mesék és a szimbolizáció életprobléma-feldolgozásban játszott szerepének bemutatását célozza. A szerző áttekinti a meseélmények és mesetapasztalatok beépülésére ható komponenseket, melyek sorában elsőként a mesemondás körülményeit, majd a mesemondó személyét érinti. Az élményfeldolgozás minőségét a mentalizáció és az episztemikus bizalom kontextusában értelmezve mutat rá a mesehallgatás személyiségformáló aspektusára; s annak mikéntjére, hogyan, milyen feltételek mentén bővíthet az egyén megküzdési repertoárja, árnyalódhat életstratégiája a reflektált valóság reflexiójával (Szél 2021).

Bajzáth Mária mesepedagógus a Népmesekincstár Mesepedagógia-műhely vezetőjeként a Népmesekincstár eszközeiben és módszereiben rejlő lehetőségeket ismerteti, „Hogy a halál ne tabu legyen...”. Az egyéni élet végeségének elfogadása hosszú folyamat az ember életében, a halálról alkotott kép élethosszig épül, a halálról szerzett tudásnak pedig kisgyermekkorban kéne megalapozódnia; ám legtöbb esetben

sem a családi, sem az intézményes nevelés nem vállalkozik nyílt kommunikációra a témával kapcsolatban. A mesék mágikus-szimbolikus nyelve azonban segítheti a halál megismerését, elfogadását. Annál is inkább, mert a 21. század kultúrája magát a halál eseményét is kívül helyezi az életen, nem szervesül napi életgyakorlatunkba; így a halállal való szembesülés váratlanul történik a legtöbb esetben, felkészületlenül éri az egyént, ami még inkább traumatizál. A Népmesekincstár mesepedagógiai gyakorlata a fejlődéslélektan, neveléstudomány kutatási eredményeinek figyelembevételével, módszeresen és tudatosan válogatott folklórelemekkel alapozza meg a kisgyermek halálról való tudását (Bajzáth 2021).

Orlik Ilona mesemondó írása is a modern élet legnagyobb tabujához, a halálról való beszédhez kapcsolódik, azt mutatva be, *Hogyan fejezik ki a népmeséink a kimondhatatlant*; illetve a kimondhatatlanságról való tudás hogyan közvetíthető a Pompás Napok népmese-foglalkozások módszertanán keresztül, azaz miként hasznosulnak a néphagyomány értékei a modern pedagógiában (Orlik 2021).

Végül Révész Renáta Liliána gyásztanácsadó pszichológus, meseterapeuta dolgozata bemutatja, milyen szerepe, mekkora jelentősége volna az intézményi (óvodai, iskolai) nevelésben megjelenő prevenciónak a veszteségélmény feldolgozásában, legyen az halál, gyász, válás. A problémahelyzetbe viszonyulási minták nélkül kerülő gyereket felkészületlenül érik ezek a traumák, holott mesekönyvek sora adna lehetőséget arra, hogy a rájuk épülő-építő preventív tevékenységek támogassák a feldolgozást – mondja a *Prevenációs előadások lehetőségei mesékkel* – a veszteségek, a halál, a gyász és a válás témájában, az óvodában és az iskolában c. tanulmány (Révész 2021). „Az óvodában és az iskolában azonban kevés szó esik ezekről a tabunak számító témákról, pedig a megismerés prevenciós funkciót is betöltene. Ezekben a krízishelyzetekben a felkészítés során hallott információk és tanácsok segíthetnének megtanulni a természetes emberi viszonyulást, kapaszkodót nyújthatnak a szeretett személyek elvesztésének megéléséhez, gyászban történő feldolgozásához” (Révész

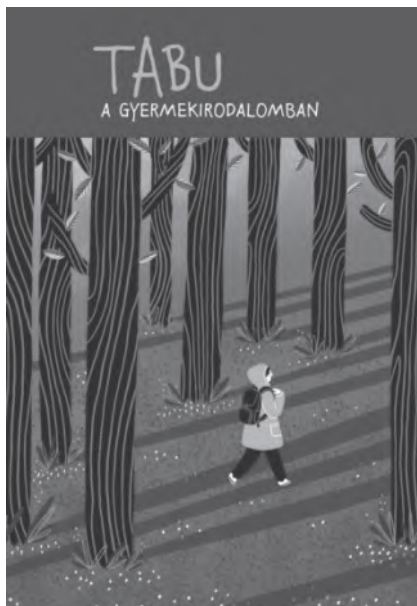
2021, 145). Mivel a válási krízishelyzetek igen sok óvodást és kisiskolást érintenek – megkerülhetetlen volna a trauma-prevenció és feldolgozás intézményi támogatása, amire tematikus és módszertani javaslatot tesz a szerző.

Az utolsó fejezet esettanulmányai Varga Emőke főiskolai tanár szakmai irányításával jöttek létre. Az első éves óvodapedagógusok online kérdőíves felmérést végeztek a SZTE JGYPK *Bevezetés a gyermekirodalomba* kurzusa keretében, ill. a *Művészzel az Oktatásért Kutatócsoport*⁴ tagjaiként. Csete Klára és Kopeczki Kinga azt kutatta, válaszadók hogyan vélekednek arról: „Mi nem való egy gyerekkönyvbe?”; illetve egyáltalán: milyen kritériumok mentén tehető fel és vizsgálható a kérdés (Csete – Kopeczki 2021). Bár a kutatás nem reprezentatív mintán készült, azt láthatóvá teszi, hogy „a felnőttek többsége tisztában van azal, mennyire fontos, hogy gyermekével tabutémákról is beszélgessen” (Csete – Kopeczki 2021, 166); ám az is kiderül belőle, az ifjúsági könyvek által felvetett tabutémák esetében jóval megengedőbb a közvélemény, mint a gyerekkönyvekben megjelenők vonatkozásában (Csete – Kopeczki 2021, 165).

Domokos Eszter és Ludányi Noémi elsősorban néhány tabutémát tartalmazó mesereszletről kérdezte meg különböző korosztályhoz tartozó és eltérő háttérű felnőttek véleményét. Összehasonlították a pedagógus és laikus válaszadók álláspontját. Eredményeik azt mutatják, hogy a vizsgált témák (halál, gyász, háború, felvilágosítás, betegség, fogyatékoság, feketepedagógia) közvetíthetőségét a laikusok és szakmabeliek eltérően ítélik meg – a pedagógusok jóval nyitottabban; ám a háború témáját közel azonos arányban (70%) elutasítja mindkét csoport (Domokos – Ludányi 2021). A recenzio írása idején zajló események sajnos láthatóvá teszik, hogy a tabukat az élet egyik pillanatról a másikkra képes ledönteni. 2022-ben kisgyermekkel sem kerülhető meg a háborúról való beszéd, s ha nem akarunk retteget és szorongást kelteni, jól tesszük, ha a detabuizáló irodalmat segítségül hívva hozzálátunk a félelmek kibeszéléséhez, mert *amiről nem lehet beszélni, arról sem szabad hallgatni* ...

⁴ L. MűOk, www.muok.ucoz.hu

A szép kiállítású könyv borítóképe és illusztrációi Adobe Stock-alkalmazással készültek, a szerkesztés Pusztai Virág és Turcsányi Enikő munkáját dicséri. Minden tanulmányt magyar absztrakt vezet be; összegzés és angol absztrakt zárja.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bajzáth Mária (2021): „Hogy a halál ne tabu legyen...” A Népmesekincstár Mesepedagógia eszközei és módszerei kisgyermekkorban a halál témakörében. In: Pusztai Virág – Turcsányi Enikő – Varga Emőke szerk. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest, Magyar Gyermekeirodalmi Intézet, 121–133. ISBN 978-615-81305-3-0
- Balogh B. Márton (1998): *Az irodalom élni segít*. Iskolakultúra 6-7, 79–98. http://real.mtak.hu/61887/1/EPA00011_iskolakultura_1998_0607_079-098.pdf
- Bárdos József (2021): Tabutémák a népdalokban és tündérmesékben. In: Pusztai Virág – Turcsányi Enikő – Varga Emőke szerk. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest, Magyar Gyermekeirodalmi Intézet, 11-29. ISBN 978-615-81305-3-0
- Boulanger, Daniel (1978): *Sült liba jegelt karottával*. Ford. Szávai János. Nagyvilág 11. 1605–1615. <https://www.antikvarium.hu/konyv/jurij-lohvin-lalla-romano-nagyvilag-1978-november-64996-0>
- Csete Klára – Kopeczki Kinga (2021): Mi „nem való” egy gyerekkönyvbe? In: Pusztai Virág – Turcsányi Enikő – Varga Emőke szerk. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest, Magyar Gyermekeirodalmi Intézet, 161–167. ISBN 978-615-81305-3-0
- Domokos Eszter – Ludányi Noémi (2021): Empirikus kutatások a tabutémákról. In: Pusztai Virág – Turcsányi Enikő – Varga Emőke szerk. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest, Magyar Gyermekeirodalmi Intézet, 169–181. ISBN 978-615-81305-3-0
- Döbör András – Fízel Natasa (2021): Előszó. In: Pusztai Virág – Turcsányi Enikő – Varga Emőke szerk. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest, Magyar Gyermekeirodalmi Intézet, 2021, 7-9. ISBN 978-615-81305-3-0
- Galuska László Pál – Szinger Veronika (2021): Árnyak kertje. A halál és elmúlás témája a kortárs és közel-kortárs gyermeklírásban In: Pusztai Virág – Turcsányi Enikő – Varga Emőke szerk. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest, Magyar Gyermekeirodalmi Intézet, 29–45. ISBN 978-615-81305-3-0
- Lovász Andrea (2021): Testi ügyek – vicces vagy undi? Amiről nem illik beszélni. In: Pusztai Virág – Turcsányi Enikő – Varga Emőke szerk. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest, Magyar Gyermekeirodalmi Intézet, 47-69. ISBN 978-615-81305-3-0
- Orlik Ilona (2021): Hogyan fejezik ki a népmeséink a kimondhatatlant? In: Pusztai Virág – Turcsányi Enikő – Varga Emőke szerk. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest, Magyar Gyermekeirodalmi Intézet, 135–143. ISBN 978-615-81305-3-0
- Urbanik Tímea (2021): Tabu és életigenlés Gimesi Dóra tündérmeséiben. In: Pusztai Virág – Turcsányi Enikő – Varga Emőke szerk. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest, Magyar Gyermekeirodalmi Intézet, 71–83. ISBN 978-615-81305-3-0
- Petres Csizmadia Gabriella (2021): Detabuizálás a kortárs meseregényben. In: Pusztai Virág – Turcsányi Enikő – Varga Emőke szerk. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest, Magyar Gyermekeirodalmi Intézet, 85–99. ISBN 978-615-81305-3-0
- Révész Renáta Liliána (2021): Prevenációs előadások lehetőségei mesékkel - a veszteségek, a halál, a gyász és a válasz témájában, az óvodában és az iskolában. In: Pusztai Virág – Turcsányi Enikő – Varga Emőke szerk. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest, Magyar Gyermekeirodalmi Intézet, 145-159. ISBN 978-615-81305-3-0
- Spiró György (1987): *Csirkefej*. Budapest, Magvető Kiadó, ISBN 9631410633
- Szél Erzsébet (2021): Élet – mese: a mentalizáció és az élményfeldolgozás kapcsolata mesékben. In: Pusztai Virág – Turcsányi Enikő – Varga Emőke szerk. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest, Magyar Gyermekeirodalmi Intézet, 111–119. ISBN 978-615-81305-3-0
- Wittmann Ildikó (2021): Szex, tabu, rock'n'roll – vagyis mi számít tabunak a hazai gyerek- és ifjúsági könyvekben? In: Pusztai Virág – Turcsányi Enikő – Varga Emőke szerk. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest, Magyar Gyermekeirodalmi Intézet, 101–109. ISBN 978-615-81305-3-0

